

Cahiers du CEFRES

N° 16, Vznikání demokratické praxe v České republice
Antoine Marès (Ed.)

Catherine PERRON

Lokální politické elity po roce 1989: učení se politice a demokratická konstrukce

Référence électronique / electronic reference :

Catherine Perron, « Lokální politické elity po roce 1989: učení se politice a demokratická konstrukce », Cahiers du CEFRES. N° 16, Vznikání demokratické praxe v České republice (ed. Antoine Marès).

Mis en ligne en / published on : août 2010 / august 2010

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c16/perron_1999_politicke_elity.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Lokální politické elity po roce 1989: učení se politice a demokratická konstrukce

Catherine Perron

Rozchod s komunismem na podzim roku 1989 znamenal víc než pouhý rozchod s určitou formou vlády. V transformačním procesu šlo o skutečnou změnu režimu, o radikální zlom určité koncepce zasahující do všech oblastí existence. Bylo třeba znovu vymezit místo politice, určit jí omezený, ale nezávislý prostor. Nová politická elita bude v průběhu prvních let budování demokracie postavena především před úkol vytvořit předběžné podmínky pro demokratickou politiku, to znamená reformovat *polis* jako politický útvar. Právě tento jev jsem se snažila postihnout na lokální úrovni, ve třech velkých českých městech.¹ Ve svém příspěvku se budu věnovat zvláštnímu aspektu výchovy k politice novými lokálními elitami a současně i institucionalizaci demokratických obecních zastupitelstev.

Politické elity mě zajímají z několika důvodů: v první řadě proto, že jedinec hraje v přechodném období zásadní úlohu. V celkové nevyhraněnosti, pro porevoluční léta tak charakteristické, představují politické elity pro obyvatelstvo hlavní orientační body. Vzhledem k neexistenci jasných institucionálních norem nabývá jejich přístup a jednání značného významu.² „*Funkcí politických lídrů není jen rozhodování a formulování zájmů voličstva, jejich úloha je mnohem rozsáhlejší*“, spočívá v interpretování událostí a určování jejich

¹ Podkladem k této studii byla anketa vedená od ledna 1997 do března 1998 na obecním zastupitelstvu v Plzni, Kladně a Olomouci.

² Viz: Beldersheim, Harald et al., *Local democracy and the processes of transformation in Eastern Europe*, Boulder, (Col.), Westview Press, 1996, 257 str. Odvolávka zejména na kapitulu IV: Elites and Parties.

smyslu („management of meanings“).³ Proto je normální, že moc je silně personalizována. Obyvatelstvo, které nemůže důvěřovat osvědčeným institucím a praktikám, spoléhá na předvídatost charismatických vůdců. Je tudíž legitimní položit si otázku, jaké vlastnosti jsou v této konkrétní politické situaci, v momentě přechodu, od politických vůdců požadovány, neboť víme, že nemusí být nutně shodné s těmi, které jsou zapotřebí pro výkon funkce demokratických politických vůdců ve stabilizovaných institucích, a že pro stabilizaci demokratického režimu je podle Webera nejdůležitější přejít od personalizované a charismatické politiky k depersonalizované, byrokratické moci, která je transparentní, předvídatelná a racionální.⁴

Během prvního období transformace zaznamenáváme dvojí pohyb: jednotlivci svým jednáním utvářejí vznikající instituce a současně jsou formováni úlohou, kterou v nich zaujímají. Instituce svým autorům rychle unikají, získávají vlastní existenci a působí na vystupování a jednání těch, kteří v nich působí.

Pokusila jsem se proto postihnout, jakým způsobem se mezi novou českou lokální politickou elitou šířil model specifického demokratického působení, které se vzdalo jak komunistických, tak i revolučních praktik: jaké povinnosti považovali zástupci zvolení do místních orgánů pro výkon svého mandátu za podstatné a jak se tyto povinnosti v průběhu doby měnily – to jsou dva základní aspekty tohoto procesu, stejně jako fundamentální otázka jejich indukovaného působení na demokratizaci a utváření lokálního politického prostoru.

Působení lokálních elit charakterizují dvě období: jednak období revoluční a poté politické působení v rámci instituce, kterou je místní zastupitelstvo. Každé z nich přináší novým politickým elitám zvláštní úlohu a povinnosti. I když lze tato období z hlediska institucionálního snadno vymezit (od listopadu 1989 do listopadu 1990: revoluce na lokální úrovni, od listopadu 1990 do listopadu 1994: první parlamentní období a od listopadu 1994 do listopadu 1998: druhé parlamentní období), období rekrutování politických elit a jejich vnitřní logika těmito institucionálními obdobími zcela neodpovídají, překrývají se (od listopadu 1989 do listopadu 1991: ob-

³ Tamtéž, str. 106

⁴ Viz: Weber, Max, *Politik als Beruf*, Stuttgart, Reklam, 1992, 96 str.

dobí Občanského fora (OF), poté od listopadu 1991 až dodneška: rozštěpení OF, vznik ODS a politických stran).

V průběhu prvních voleb se mezi těmito dvěma časovými úseky objevuje rozpor: zatímco politické elity, jejich vlastní vymezení a politické praktiky jsou ještě situovány do revoluční logiky (se vším, co jako politická vize obnáší), jejich postavení v institucích, jakými jsou místní zastupitelstva, od nich již vyžaduje výrazně jiné praktiky i úlohu: zejména přechod od politického typu, jehož podstatným rysem je osobní charisma, k mnohem byrokratičtějšímu, profesionálnějšímu politickému typu, kde převažuje odbornost.

Toto období latence je nevyhnutelné, kryje se s obdobím učení se a objevování politiky i úlohy zástupce zvoleného do místního zastupitelstva a nároků na něj kladených.

„ODPOVĚDNOST JAKO OSUD“: OD REVOLUCE K PRVNÍM SVOBODNÝM VOLBÁM

V tomto prvním období dochází k zásadnímu zlomu.

Hlavním cílem iniciátorů revoluce je skoncovat s politikou, kterou na lokální úrovni praktikovali komunisté. To znamená:

- s vlivem strany ve všech oblastech života lokálního společenství a s jejím působením v místních národních výborech,
- s neexistencí svobody slova a veřejného prostoru k diskusi
- se skutečností, že politická rozhodnutí, týkající se osudu obcí, nezohledňují vůli občanů,
- s centralismem a neexistencí autonomie obcí.

Proto znovuvytvářejí veřejný prostor nezávislý na poručnictví komunistické strany: každodenně pořádané manifestace jsou prvním pokusem zbavit stranu vlivu na politiku (návrat k vyzkoušenému modelu *agory*), diskusní fóra se tvoří téměř ve všech divadlech, na univerzitách, na pracovištích atd. Pak vzniká hnutí, Občanské forum, které, jak naznačuje již sám název, si klade za cíl seskupit všechny občany a umožnit jim vyjádřit se. Je protipólem komunistické strany: je otevřeno všem, nemá žádné mechanismy přijímání členů, žádnou hierarchii, jmenované lídry, není přesně ideologicky vymezeno. Na lokální úrovni je jeho cílem přiblížit politiku

občanům.

Na lokální úrovni šlo o věc ještě zásadnější, neboť centralismus má v Čechách velmi silnou tradici datující se z dob dávno před komunismem. Dokazuje to i skutečnost, že revoluce se odehrála převážně v Praze. Města na venkově pouze reagovala a následovala hnutí, k němuž byl dán podnět v centru, sama vlastní iniciativu nikdy nevyvinula.⁵ Znovuvytvoření lokální elity, schopné vzít do vlastních rukou osud lokálního společenství, prvek bez něhož se demokratizační proces neobejde, nebylo proto zcela samozřejmé. Měla-li být demokratizace úspěšná, nemohla být jen procesem odkázaným výhradně na opatření rozhodnutá na vrcholu (v centru) a aplikovaná na základně (na periférii), musela být podpořena i nezávislými lokálními iniciativami.

Toto první období je poznamenáno nejistotou. Noví lokální političtí lídři (Občanská fora) popírají legitimitu bývalých (Komunistická strana a Národní fronta), ocitají se tak ale v napjaté situaci mezi legalitou a legitimitou. Přestože se členové OF těšili nezpochybnitelné podpoře ulice, legitimita hnutí ještě nebyla stvrzena volbami a z hlediska zákona byla tudíž napadnutelná. Aby zabránili návratu zpět, musí se noví političtí aktéři naučit spravovat získané vymoženosti revoluce, zajistit předání moci a učinit první kroky při budování demokracie. Ty spočívají především ve výměně držitelů moci a přípravě svobodných voleb na lokální úrovni. Jsou nuceni jednat v kontextu situace nejasné jak z hlediska institucionálního, tak i politického. Staré struktury nadále přetrvávají (např. městské národní výbory), procházejí však transformací. Mění se nejen jejich složení (zaměstnanci, kteří v nich pracují), ale i jejich kompetence. Vznikem paralelních institucí, jakými jsou kulaté stoly, jsou zbavovány určitých pravomocí. Objevují se různé formy provizorních institucí s přechodnou legitimitou, jako kooptace.⁶

⁵ Důkazem je kalendář manifestací, k nimž docházelo vždy s několikadenním zpožděním za Prahou, i úzké vztahy mezi koordinačním centrem lokálních Občanských for a Laternou Magikou, kde sídlilo vedení OF koordinující a řídící hnutí a odkud vycházela většina podnětů, které venkov přebíral. Centrum sloužilo jako model, jako vůdce a poradce lokálních OF. Jedním z hlavních politických prostředků lokálních lídrů v té době byly ostatně vztahy s hlavním městem a pražskými disidentskými kruhy.

⁶ Podle principu kooptace přijatého na pražském kulatém stole měly všechny zastupitelské sbory země přijmout určité procento nových členů vybraných OF a novými politickými silami tak, aby zastoupení pravdivěji vyjadřovalo poměr sil. Pro

Členové OF jsou si tohoto problému legitimacy plně vědomi. V průběhu revoluce byli komunisté zbaveni rozhodovací pravomoci, zatímco revolucionáři ještě nezískali demokratickou legitimitu. Ta byla z valné části samovyhlášena.

V průběhu listopadu a prosince 1989 se do čela hnutí dostávají ti nejodvážnější – postavit se v té době komunistické moci, k tomu bylo nepochybně zapotřebí značné odvahy – současně se ale mobilizují i ti, kteří jsou nejvíce informováni a vnitřně připraveni. Jsou vedeni principem „odpovědnosti jako osudu“ (Havel). Lídři OF vysvětlují svou angažovanost částečně osudem, náhodou, která chtěla, aby cítili zodpovědnost za osud země, částečně svojí povahou, rodinným původem, povoláním, atd. To vysvětluje přítomnost studentů, umělců, mnoha lékařů, profesorů v řadách OF. Uvědomili si, že historie nabízí ojedinělou šanci ke změně a že je konečně třeba zmobilizovat vlastní odvalu a hlasitě vyslovit, co si všichni myslí potichu. Vzali na sebe zodpovědnost za to, že tato šance nebude promarněna, že bude zahájena transformace společnosti, která již byla morálně na dně, že osud země znovu stane na pravé cestě. Tito lídři chápou svoji úlohu jako úlohu angažovaných nestraníků, jejichž povinností je říkat pravdu a hájit určité základní principy, které byly komunisty potupeny. Tyto „elity“ zpočátku skutečně nepojímají svoji úlohu jako politickou. Jejich angažovanost má aspekt spíše etický. V listopadu 1989 nastala chvíle „žít v pravdě“,⁷ skoncovat se lží. Jejich angažovanost se vyznačuje naprostou absencí kariéristických úvah. Možnost přerozdělení neexistuje. Nové elity cítí povinnost skoncovat s vládou bezpráví, s nedemokratickým režimem, zformulovat kritiku a navrhnout řešení vedoucí k ukončení dlouhé a bolestné úchylinky, jakou byl komunismus.⁸

komunistickou stranu to znamenalo uvolnit více než polovinu křesel, které v těchto sborech držela.

⁷ Viz Havel, Václav, *Moc bezmocných*.

⁸ Tato myšlenka návratu k normálu je základní. Všichni se odvolávají na standardní model západní demokracie. Pro tyto elity se skutečně jedná o „nápravnou revoluci“. Pokud jde o cíle, jichž má být dosaženo, a ideologii transformace, je tato vize správná, není však realistická, pokud jde o povahu samotné transformace. Tyto nápravné síly se střetávají s dědictvím komunismu a vytvářejí problémy, řešení, ba dokonce i realitu odlišnou od té, která dnes existuje na Západě a která v těchto zemích existovala před rokem 1938.

Kromě ochoty zapojit se do riskantního podniku, který nechápali jako politiku a který ještě nenabízel žádnou perspektivu přerozdělení (zejména na lokální úrovni), bylo jedním z hlavních kritérií při získávání lídrů OF jejich nezávislost na předchozím režimu. To odpovídá cíli číslo jedna, který si hnutí vytyčilo: rozchod s komunistickým režimem. Absence pevných demokratických institucí, které by vyžadovaly určité znalosti, způsobuje, že toto kritérium nezkorumpovanosti se v plné šíři prosazuje jako princip politického výběru. Během tohoto prvního období je politická konkurence nicméně velice slabá (zejména na lokální úrovni) a jen málokdo hodlá kritizovat postavení několika charismatických osobností schopných ujmout se vedení hnutí a čelit obecné dezorientovanosti. To vysvětluje – nezávisle na naléhavosti situace – značně spontánní charakter vedení i princip sebevyhlášení.

Koncepci politiky nových elit ovlivnila omezení spjatá s pokojným svržením komunistické moci. Jejich vize politiky se liší od politiky praktikované komunistickou stranou, která měla tendenci upřednostňovat aparát před člověkem. Jako reakce na nadvládu strany vítězí naopak koncepce nepolitické politiky (jejíž teorii zformuloval Václav Havel⁹ a Gyorgi Konrad.¹⁰ K angažovanosti dochází na základě hodnot vycházejících z disidentské činnosti, přestože jen málokterí z lídrů OF na lokální úrovni podepsali Chartu 77, nebo v těchto hnutích pracovali. Tyto hodnoty jsou nicméně v jejich akcích přítomny.

Převládá vize politiky, která je silně ovlivněna základními demokratickými principy. Silná nedůvěra k příliš strukturovaným členským organizacím přetrvává i po prvních komunálních volbách v listopadu 1990. Přednost má nepřítis hierarchizované, málo strukturované a ideologicky nevyhraněné občanské hnutí, jež stojí blízko občanům.

Nepopiratelným přínosem Občanského fora je vytvoření lokálního veřejného prostoru, jeho vnitřní demokratičnost, důraz klade-

⁹ Zvláště ve svých *Politických esejích*, cit. dílo

¹⁰ Konrad, Gyorgi. *Antipolitik, Mitteleuropäische Meditationen*, Frankfurt am Rhein, Suhrkamp, 1985, 223 str. Odvoláváme se zejména na první kapitolu s názvem: Die Antipolitik eines Romanschriftstellers.

ný na diskusi a respektování rozdílných názorů. Toto hnutí¹¹ sloužilo ve svém celku jako škola demokracie a lék proti dědictví komunismu a praktikám strany. Dalo všem možnost vyjádřit se, naučit se diskutovat, naslouchat názorům jiných a respektovat je. Tím, že Občanské fórum umožnilo účast všem, aniž by někoho vylučovalo, obnovilo svobodu slova.

Z hlediska demokratické obnovy je tento politický přístup nesporným přínosem. Způsob, jakým nové politické elity vnímají svoji úlohu, představuje faktor, který pozitivně ovlivňuje základy nového režimu, neboť přispívá k radikální roztržce s minulostí. Tato zvláštní forma apolitické politiky je v této počáteční fázi učení se demokracii velmi důležitá. Klade důraz na dlouho zesměšňované principy, které je třeba znovu objevit.

Tyto praktiky založené na osobním charismatu několika lídrů brzy poznají své hranice a budou se muset vyvíjet, jinak jim hrozí ztráta demokratických vlastností. Je jasné, že OF není vhodným nástrojem k provádění účinné transformační politiky a postupně je ohrožováno oligarchickými praktikami. Po prvních komunálních volbách jsou nové elity s nástupem do legitimních funkcí v komunálních zastupitelstvech postaveny před jiný typ výzvy. Paradox transformačního procesu, do něhož se zapojili, se projevuje v plném světle: stojí před problémem, jak rekonstruovat správu města a současně pokračovat v demokratizaci místního života, přičemž jednou z podmínek tohoto procesu je hromadný příchod lidí, jimž byla v minulosti politika a správa místních záležitostí naprosto cizí.

PŘECHODNÉ OBDOBÍ VE VLASTNÍM SLOVA SMYSLU: PRVNÍ SVOBODNÉ KOMUNÁLNÍ VOLBY A PRVNÍ ZÁKONODÁRNÉ OBDOBÍ

Tyto první komunální volby dosáhly hlavního cíle demokratizace, jímž byla obnova elit. OF a nová politická uskupení získaly kolem 70% hlasů (OF většinou kolem 50%, ostatní strany kolem 20%). Dokonce i komunistická strana a bývalé strany Národní fronty se ve volbách představily v nové podobě, a to jak z hlediska personál-

¹¹ Občanská fóra vznikla ve všech městech a vesnicích země, v podnicích, na pracovištích, na univerzitách a státních úřadech. Lze to částečně vysvětlit přítomností komunistické strany na všech těchto místech a potřebou vyrovnat její vliv.

ní politiky, tak z hlediska ideologického. Rozchod s bývalým režimem je završen, bývalé elity zbaveny moci, zbývá zavést politickou praxi nového typu. Takový je zásadní úkol prvního zákonodárného období.

V době, kdy se noví poslanci místních zastupitelstev ujali v listopadu 1990 svých funkcí, přijalo československé Federální shromáždění zákon o lokální autonomii vymezující kompetence národních výborů přejmenovaných na obecní úřady. Dochází na nich k obnově, ale v jiném rámci, v rámci správní reformy, decentralizace a demokratizace. Pravomoci místních politických aktérů jsou tedy při jejich nástupu do funkce definovány a jejich legitimita je nepochybnitelná: byli demokraticky zvoleni. Musí však zajistit fungování instituce, jakou je radnice, tak jako postupně museli obnovit lokální politický prostor. Chybí jakákoli organizační kultura, na niž by bylo možno navázat, stejně tak neexistují ani zavedené mocenské vztahy, jež by si nově příchozí mohli přizpůsobit, jak by tomu bylo v západních demokratických režimech. Musejí vznikat od základů. Instituce nemá žádnou demokratickou paměť, nezbývá než ji vytvořit. Existuje jen paměť praktická, technické zkušenosti, znalost terénu, jež má jen několik málo zvolených komunistů, kteří v místní správě působili v minulosti, a pár úředníků radnice, kteří ze svých míst neodešli. Kontinuita s minulostí je ale slabá i u komunistů: poslanci za komunistickou stranu ve velké většině vzešli z členské základny a dříve žádnou funkci nezastávali.

Rekrutování politických elit při prvních komunálních volbách nám může připadat paradoxní. Vede ke konfliktu zájmů mezi vlastnostmi požadovanými od kandidáta a základními povinnostmi, které od poslanců do místních zastupitelstev vyžadoval jejich mandát a s kterými se seznámili až později.

Jednou z podmínek demokratizace lokálního politického života byla výměna držitelů moci. Zdiskreditováním komunismu se jednou z podmínek kandidatury (a v jisté míře to platilo i uvnitř samotné Komunistické strany) stala neúčast v jakékoli struktuře předcházejícího režimu (KSC, ČSS, ČSL), tedy absence předchozí politické zkušenosti (jiné strany totiž neexistovaly a disidence byla slabá).

Dochází tudíž k rozporu mezi politickou legitimitou, založenou na minulé neangažovanosti, a kompetencemi, jež funkce poslance

do místního zastupitelstva vyžaduje. Prvním kandidátům chybí právě ty vlastnosti, které bývají v zavedených systémech považovány za základ politického úspěchu. Jejich profil je svérázný:

- nepocházejí z profesionálního prostředí blízkého politice
- nestudovali obor (práva, ekonomii), který by jim poskytl politickou odbornost
- nemají za sebou dráhu funkcionářskou, ani stranickou
- obvykle jim chybí zkušenosti s řízením
- stejně jako morální podpora a zázemí rodiny či strany, jež by jim daly možnost a čas sžít se s prostředím politiky, proniknout do jeho soukolí a mechanismů.

V politice jsou neofyty. Jejich jedinou zkušeností v této oblasti je revoluce a působení v OF, což představuje velmi krátkou dobu, maximálně několik měsíců! V porovnání se svými předchůdci nebo kolegy ze Západu je jejich profesionální kariéra velmi svérázná. Navíc se hlásí k některým hodnotám, které k tradičním hodnotám politických elit nepatří, jak dokazuje jejich značná nedůvěra k moci. Tím jsou možná blíže západním ekologickým poslancům a jejich koncepcím alternativní politiky.¹²

Smířit atypičnost, k níž se nové elity hlásí, s omezeními vyplývajícími z výkonu jejich volebního mandátu se brzy ukáže jako nemožné. Jestliže tedy v počátečním období budování demokracie není status novice handicapem, neboť nezkorumpovanost starým režimem je z politického hlediska důležitější než odborné zkušenosti a všichni poslanci jsou navíc ve stejné situaci, brzy se podmínky politického působení změní a velmi rychle se objeví nová omezení. Výkon mandátu zvoleného člena místního zastupitelstva bude vyžadovat nejenom stále více odborných zkušeností, zejména v oblasti správy a řízení, ale i v oblasti politiky. Zkušenosti politického řemesla, které obnáší umění taktiky, schopnost vést jednání, uzavírat kompromisy, obratně komunikovat, budou od nynějška stejně potřebné jako podpora stranické organizace.

Postupně se rýsuje nový profil zvoleného zástupce místního zastupitelstva, mnohem političtější a více orientovaný na moc, a odsovává na okraj ty, kteří se nechtějí novému stylu přizpůsobit. Nad-

¹² Viz POLITIX: *Entrées en politique. Apprentissage et savoir-faire*. No 35, 1995, 289 str.

šení a dobrá vůle již nestačí. Politika, dokonce i na lokální úrovni, vyžaduje víc než osvědčený amatérismus. Žádá stále větší osobní nasazení, skutečnou profesionalizaci se všemi omezeními, které to obnáší. V prvním legislativním období se politická činnost na obecních a městských úřadech banalizuje. S postupným zaváděním nového systému se tlaky neustále zmenšují. Období improvizace, řízení v nouzových podmínkách, které ponechávalo větší prostor fantazii, jistému druhu tvůrčí činnosti, se chýlí ke konci. Stáváme se svědky zavádění politiky stále více kodifikované, všednější a formálnější.

Zástupci zvolení do místních zastupitelstev za OF a ovlivnění jeho myšlenkou nepolitické politiky jsou postaveni před dilema otázky moci.

NA LOKÁLNÍ POLITICKÉ SCÉNĚ SE OBJEVUJÍ STRANY A POLITIKA SE PROFESIONALIZUJE

Mezi tímto třetím obdobím a obdobím předcházejícím nedochází k jasnému zlomu, kterým by mohlo být charakterizováno, jde spíše o postupný posun: césuru vyznačily politické strany objevivší se na scéně jako hlavní aktéři lokálního politického života (dokonce i v obecních radách). Ve městech k tomu docházelo v průběhu prvního legislativního období současně s rozdělením OF na celonárodní úrovni (konec roku 1991, začátek roku 1992), nebo nejpozději v průběhu druhé volební kampaně do místních zastupitelstev v listopadu 1994.

Během tohoto třetího období se již institucionální nevyhraněnost ve značné míře vstřebala. Obecní rady se institucionalizují, vytváří se kontinuita. Nově příchozí již pomalu mohou vklouznout do vyježděných kolejí. Obecní rada získává nezávislost a postupně nabývá byrokratické podoby typické pro západní demokracie, kde instituce svými rituály a příkladnou institucionální kulturou svým tvůrcům i zaměstnancům uniká. Současně se mění politika. Vyžaduje čím dál obsáhlejší znalosti a kompetentnost a větší osobní i časové nasazení než v minulosti. Ze sociálního působení, morální, etické angažovanosti dané dobou se stává skutečné povolání s dlouhodobou perspektivou a vyloučením ostatních aktivit. K větší profesionalizaci politických elit přispívají i strany, které jsou na lokální politické scéně nováčky.

Pokračovat v politice s jasně definovanými cíli, která se brzy ukázala jako nezbytná, bylo neslučitelné s typem volné organizace občanských hnutí. Taková politika bude vyžadovat výrazného vůdce, značnou stranickou a programovou koherenci a strukturu. I zástupci zvolení do místních zastupitelstev brzy pocítili potřebu organizace, která by je podpořila, dala jim informace, poskytla asistenci a pomáhala jim vytvářet strategie a jasně formulovat cíle.

Politické strany, které se objevily v polovině prvního zákonodárského období, v letech 1991/92, byly ještě početně slabé (tvořila je hrstka mužů), neformální a na lokální úrovni málo vyhraněné. S praktikami OF se rozcházejí až ve chvíli, kdy se jim podaří dostat se do obecní rady a rozbít tu zavedenou rovnováhu sil (mezi členy OF na straně jedné a komunisty na straně druhé). V tu chvíli začínají strany ovlivňovat praktiky uvnitř instituce – roztržité, které uvnitř OF působí, nutí protagonisty vést skutečná politická jednání se svými konkurenty a protivníky, mnohem více než v minulosti brát v úvahu jiná politická uskupení.

S příchodem těchto nově zvolených zástupců místních zastupitelstev v druhém volebním období a s počátky institucionalizace obecní rady dochází ke změně tónu. Diskutuje se jiným způsobem. Diskuse se strukturuje, je méně vášnivá a mnohem odbornější než v prvním zákonodárském období. Politika se stává taktičtější, smlouvá se o hlasy, hledají se kompromisy, v některých bodech se ustupuje za podporu v jiných. Získat většinu je méně snadné než v minulosti. Pragmatické a technokratické hodnoty ODS (Občanská demokratická strana – v té době nevlivnější) nabývají vrchu nad humanistickou vizí angažovanosti. Politické priority nových elit jsou orientovány na výslovně ekonomické cíle (reforma, privatizace, restituce) a vůdčí hodnoty revoluce, jako vytvoření občanské společnosti, ustupují do pozadí.

Objevení se stran napomáhá integraci opozice do politické hry, to znamená integraci malých stran a komunistů. O všem se již nerozhoduje jen uvnitř uskupení OF.

Politickou odbornost budou však skutečně katalyzovat volební kampaně, zvláště parlamentní volby v roce 1992 a obecní v roce 1994. Nutí strany, které byly většinou záležitostí malé homogenní skupiny, aby se rozšířily, hledaly členy, vybíraly kandidáty a sesta-

vovaly volební listiny. Mezi bývalými a nově přichozími, s legitimitou jiného charakteru než u „hrdinů revoluce“, vzniká určitá konkurence. Volební kampaň je navíc obdobím mobilizace, informativních schůzek, veřejných debat, které budoucím poslancům zajišťují částečné vzdělání v řemesle politiky.

Pro lídry OF, vyznačující se nedůvěrou k politice zděděnou z disentu a složitými vztahy k moci, je mnohem složitější respektovat celou řadu aspektů spojených s funkcí poslance. Mnozí inklinují spíše k „amatérskému“ rozměru politického působení, který by minimalizoval onen mocenský rozměr vnitřně spjatý s úřadem zástupce zvoleného do zastupitelstva ve velkém městě (i když tady je méně výrazný než na národní úrovni).

Proti těmto lídrům se na politické scéně objevuje nová skupina. Má jiné politické zdroje a bude tvořit významnou konkurenci. Tito noví politici pojmají svou angažovanost otevřeně z hlediska kariéry a mají přímější vztah k moci. Postřehli výhody – v podobě známostí, společenského postupu, možnosti dosáhnout určitého postavení – které lze z příslušnosti k vládní straně (většinou k ODS) vytěžít, a angažují se v politice ze zcela jiných důvodů, než ti, kteří se jako první mobilizovali v listopadu 1989.

Dochází k odklonu od praktik a koncepcí zděděných z disentu. Tím je vyznačen konec apolitické politiky založené na jednotlivci a jeho morálce. Tato forma politiky, jejíž principy byly sice demokratické, byla však přístupná jen velmi omezenému okruhu. Přestože hned v prvních týdnech revoluce vznikala OF téměř všude, na pracovištích, v podnicích, na univerzitách, atd., a hnutí bylo široce otevřené všem, jeho vedení (to znamená lokální koordinační centra) bylo záležitostí pouze malého počtu osob, jednotných, často pocházejících ze stejného prostředí. Vedoucí činitelé OF se rekrutovali z velmi úzkých a značně propojených kruhů, do kterých osoby zvnějšku jen těžko pronikaly. Nejnázornějším příkladem je výběr starostů kooptovaných na jaře, nebo zvolených v listopadu 1990. Z převážné většiny se jednalo o významné osobnosti známé jednak svým odtažitým přístupem k předchozímu režimu, ale i povoláním (lékař, profesor...), nebo příslušností k v místě známé rodině.

Vznikem strukturovaných, hierarchizovaných a programově vyhraněných politických stran se politický prostor otevřel všem občanům, což napomohlo k účasti širších vrstev obyvatelstva, zejmé-

na těch, kteří se v minulosti nestýkali s kulturními kruhy „undergroundu“, neměli v tomto prostředí patřičné kontakty, nebo pocházeli z jiných prostředí. Od nynějška je možné se politicky angažovat na základě odborných zkušeností užitečných při správě obce. Je myslitelná i jiná legitimita, konkurující té, již se mohou prokázat členové OF. Se vznikem stran končí ideologický vliv OF, což se nejmarkantněji projevuje na zosobnění moci. I méně známým občanům (z hlediska jejich povolání, rodiny, minulosti) je umožněno politicky se angažovat a získat funkci. Ti, kteří neměli osobní styky s prostředím *undergroundu*, nejsou již do té míry znevýhodněni jako v minulosti.

System OF zakládaných téměř na všech pracovištích a vysílajících své delegáty do koordinačního centra dělal navíc ze svých zvolených členů především zástupce korporace (na čemž z velké části zakládali svou legitimitu). Přechodem od statusu člena OF k příslušníkovi strany mizí i tyto korporativistické praktiky a zvolení zástupci jsou nuceni chápat svou úlohu globálně.

Vytvoření ideálního typu zástupce zvoleného do lokálního zastupitelstva, profesionála s odbornými znalostmi, člena strany, nejen umožňuje politickou angažovanost osob, které až dosud zůstávaly na okraji politiky, normalizuje rovněž postavení komunistických poslanců. Nyní je pro ně mnohem snazší než za dob OF vzít na sebe úlohu standardního zvoleného zástupce. Komunisté se od ostatních aktérů politické scény již neliší. Končí tím období radikálního partikularismu členů hierarchizovaného a strukturovaného politického uskupení s výrazně vyhraněnou ideologií. Jakmile byl pojem strany uznán za jeden ze základů lokálního politického života, jsou již jen jedním z aktérů mezi mnoha. Césura oni/my je čím dál méně zřetelná.

Komunisté se mění v opozici v klasickém slova smyslu a jako s takovými je s nimi jednáno. Tato integrace do politické hry, která nebyla ještě zcela završena, k níž ale lokální politika směřuje, brání přílišné radikalizaci opozice, k níž dochází, je-li držena v přílišné izolaci, a přispívá tak k politické stabilitě. Účast komunistů na novém režimu má jeden pozitivní aspekt. Tím, že přistoupili na pravidla hry, nepřímou uznali legitimitu nového režimu. Díky této účasti na lokální úrovni se navíc uvnitř komunistické strany formu-

je nová skupina, skupina zvolených zástupců do lokálních zastupitelstev, která je mnohem pragmatictější a ideologicky méně zkonstnatělá než vedení strany.

Jestliže tedy můžeme prohlásit, že v průběhu jednoho legislativního období se politické praktiky českých zástupců zvolených do místních zastupitelstev vyvinuly směrem k standardnímu modelu (pokud takový vůbec existuje) blízcímu se západním demokraciím, některé praktiky spojené se vznikem stran měly dopad právě opačný a pro rozvoj demokracie málo příznivý. Jedná se zejména o snahu demagogickými postupy a udělováním výhod zvyšovat svůj vliv, někdy znásobenou pochybnou morálkou a malým pocitem odpovědnosti. Vznikající strany umožňovaly svým členům přerozdělování, pobírání odměn. Je to důsledek jejich institucionalizace, praktikované ve větší míře než je žádoucí. Politická angažovanost je stále více chápána jako kariéra. Strany se jeví jako pouhý nástroj společenského postupu a objevily se tendence vytvořit uskupení stát-strana ODS, a to i na lokální úrovni.

Přehnaná víra pravicových stran (ODS a ODA) v moc pragmatismu, ve výkonnost a zkušenosti, mívá někdy svůj původ v jisté naivitě. „Manažerský“ aspekt často převážil nad aspektem politickým a zástupci zvolení do místních zastupitelstev rádi zapomněli na nezbytnou komunikaci s občany, proto také ona pověstná „arogance moci“, jež bývá ODS často vyčítána. Dobrá politika není jen politikou výkonnou, spočívá v opatřeních, jež obyvatelé přijmou a pochopí.

Strany nevedly své zástupce dostatečně k tomu, aby svou úlohu pojímali více politicky. Vzniklo tak napětí mezi dvěma póly: jak se díky profesionálním zkušenostem osvědčit nejen v obecní radě, ale i před voliči, které je třeba s prováděnou politikou seznamovat. Zvolení zástupci si uvědomili, že jejich působení v obecní radě, stejně jako celkové působení obecní rady, veřejnost chápe velmi málo, nebo přinejmenším značně mlhavě, a že je nutné nezanedbávat vysvětlování, komunikaci s voliči.

I když transformaci politických rolí, vznik politických stran a profesionalizaci nutno vnímat jako prvky pro demokracii příznivé, některé hodnoty OF vycházející z disentu, zejména odpovědnost poslance, si zaslouží, aby zůstaly zachovány.

Přes všechny tyto úvahy problém získávání elit přetrvává. Do-

dnes se působení velké většiny těch, kteří pracují na lokální úrovni, datuje od revoluce. Nově příchozích je velmi málo. Určitý počet jich ODS zlákala v letech 1992-94, stejně jako dnes ČSSD, na vidinu kariéry, kterou strana nabízí. Přesto zůstává politická účast slabá a právě v tom můžeme vidět nejvýznamnější výzvu v oblasti lokální politiky osm let po sametové revoluci.